

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Населення певної расової модифікації, яке тривалий час живе в однакових природно-географічних та історичних умовах, витворює спільноту, якій притаманні єдність мови й тип тих психічних і світоглядних властивостей, комплекс яких нині називають **національним характером** народу, або його **ментальністю**¹. За М.Костомаровим, це “духовний склад народу”, тобто “склад розуму, напрям волі, погляд на духовне й громадянське життя”².

Витоки національної специфіки фольклору слід шукати передусім у менталітеті його творця й носія – у національних особливостях певного етносу. О.Бодянський писав: “Життя народу має свою особливу **фізіономію**, що складається із його фізичних і душевних властивостей”. Своєрідність життя народу, яка формується “його релігією, філософією, правом, звичаями, історією, місцевістю країни та її властивостями, віруваннями, мовою, численними життєвими умовами і т.п., ні в чому так яскраво, міцно й досконало не виражається, як у його словесності”³. М.Драгоманов наголошував, що подібність українських пісень від Карпат до Дону становить “осібне дуже подібне в осередку своєму ціле”, “і се одна з найясніших прикмет самостійної й одностайної національності”⁴.

Як витвір певної спільноти, у своєму колообігу народні пісні стають фактором дальшої національної консолідації. “Українські пісні й думи, – констатував Ф.Колесса, – подають зразки чистої народної мови й поетичного вислову, розбуджують *любов і повагу до рідного слова*, стають *сильним сполучником* мільонів українського народу, кружляють у всіх його роз’єднаних частинах неначе кров у живому організмі”⁵.

Різкої, абсолютної відокремленості духовної культури, зокрема словесної, одного народу від культури інших народів немає. Є певні цивілізаційні течії й типи культур, між якими існує певна взаємодія й взаємовпливи, проте національний генотип зберігається. Запозичене трансформується, “одомашнюється”, націоналізується на автохтонному ґрунті. З одного боку, за І.Франком, кожна національна культура потребує освіжаючої інгаляції, а з другого – у власному організмі витворює імунітет відпорності на нівелізаційну агресивність зовні.

Український фольклор у загальних рисах належить до типу слов’янської словесності, проте є в ньому й щось спільне з усною народною творчістю неслов’янських європейських народів – фінів, литовців на півночі, румунів, греків на півдні. Взагалі впадає у вічі смуга найбільшого багатства усної словесності по лінії Фінляндія – Литва – Білорусь – Україна – Румунія – Греція і Балкани. Чим це пояснюється? Дослідники намагалися витлумачити це явище різними причинами, зокрема, слабкою урбанізацією земель, впливами то азійськими, то візантійськими, більш-менш однаковим географічним розташуванням. Проте така аргументація недостатня. Нею не можна, наприклад, пояснити бідності фольклору

¹ Гарасим Я. Об’єкт дослідження – українська ментальність // Монастирський острів. – Дніпропетровськ, 1996. – № 5. – С. 137–158.

² Костомаров М. Дві руські народності // Твори Амвросія Метлинського і Миколи Костомарова. Вид. 2-е. – Л., 1914. – С. 428.

³ Бодянський О. О народной поэзии славянских племен: Рассуждение на степень магистра. – М., 1837. – С. 150.

⁴ Драгоманов М. Розвідки про українську народну словесність і письменство: У 4 т. – Л., 1900. – Т. 3. – С. 150.

⁵ Колесса Ф. Українська усна словесність. – Л., 1938. – С. 150.

поляків — споконвічних сусідів українців. О.Бодяньський писав, що на цій підставі деякі вчені схильні були не вважати їх слов'янами. Навіть польські дослідники змушені констатувати: “Порівнюючи зібраний (Доленгою-Ходаковським. — *І.Д.*) фольклорний матеріал між Бугом та Дніпром (тобто в Україні та в Білорусії) із записаним у Польщі, Ходаковський передає це співвідношення пропорцією 16:1”⁶. Поляк Вацлав Залеський, який під псевдонімом Вацлав з Олеська видав у 1833 р. “*Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*”, у передмові до збірки також нарікає на бідність та одноманітність польських пісень, серед яких мало “жіночих”, тобто ліричних, і майже немає історичних (універсальним жанром польської пісенності виступає краков'як). Натомість “гноблений не менше, як польський, а то й більше люд український, якому могли б узагалі замкнутися уста не лише до співу, а й до мови”, створив свою багату та різноманітну поезію: “Однак яка різноманітність пісень між тим людом, як свято збережені обряди, скільки з найдавніших часів збережених споминів!”⁷.

Філарет Колесса, який намагався розгадати загадку феноменального східноєвропейського “коридору”, звернув увагу на те, що українцям належить у ньому центральне місце і вони мають найбагатший фольклор. Українці, “одарені з природи великими музикальними здібностями і поетичним талантом, мають у порівнянні з іншими східноєвропейськими народами найбагатшу, найбільш гармонійно розвинену народну поезію”⁸.

За підрахунками Г.Нудьги, вже зібрано близько 20000 українських пісень із мелодіями, а текстів без мелодій значно більше. Це стосується й інших жанрів фольклору.

Можна припустити, що багатство й висока якість української усної словесності вирости на якомусь прадавньому культурному субстраті. На якому? На трипільській культурі 6–4 ст. до нашої ери з її протомістами, із храмами, скульптурами міфологічних божеств тощо? У центрі цього культурного кола і сформувалась етнічна спільнота праукраїнців. Навіть сучасним збирачам фольклору впадає у вічі високий його рівень на Побужжі, зокрема на Західному Поліссі. За новітніми, до того ж досить переконливими теоріями, це була територія праслов'ян. Припливи й відпливи кочівників зі Сходу були освіжаючим інгаляційним чинником, і їхні незначні культурні осадки абсорбувались тубільцями. Пізніше Україна була відкрита для течій із Заходу, для прогресивних західноєвропейських ідей. Цікаво, що М.Драгоманов сприйнятливості українців до цивілізації вважав специфічною рисою їхнього національного характеру. Якщо так швидко після прийняття християнства Київська Русь дала світові Нестора, Мономаха, Волинський літопис, “Слово о полку Ігоревім”, “то должен же был во всем этом принять участие и характер народа, населявшего и населяющего всю эту страну, а не одна только относительная близость к Византии и к юго-западной Европе вообще, хотя и она, в свою очередь, не могла не повлиять на восприимчивость народа к цивилизации”⁹. Отже, національна культура — не сума впливів, а витвір характеру народу, осілого на певній території. Прачумацький шлях “із варяг у греки” міг стати магістраллю циркуляції та обміну культурними набутками між Північчю й

⁶ Дей О., Малиш А. Піонер слов'янської фольклористики та його українські записи // Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського. — К., 1974. — С. 24.

⁷ *Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego z muzyką instrumowaną przez Karola Lipieckiego* зібрав і видав Wacław z Oleska. — Lwów, 1833. — S. XXXV.

⁸ Колесса Ф. Про вагу наукових дослідів над усною словесністю // Фольклористичні праці. — К., 1970. — С. 24.

⁹ Драгоманов М. Малороссия в ее словесности // Вибране. — К., 1991. — С. 6–7.

Півднем. Автохтонна народна творчість проміювала на інші терени. Так можна пояснити інтуїтивний здогад Адама Міцкевича, що українські простори — це столиця ліричної поезії і що звідси пісні невідомих поетів часто поширювалися на всю слов'янщину.

За всіх контроверсійних теорій прабатьківщини слов'ян Україна розташована на її території. Погляд, що його свого часу висловив на підставі археологічних знахідок Ксенофонт Сосенко, не застарів і нині: “Український нарід був на своїх теперішніх землях аборигеном та автохтоном від найдавніших діб людського життя”¹⁰.

Жанрова система українського фольклору

Багатство мотивів, образів українського фольклору, його зв'язок із календарною та родинною обрядовістю й позаобрядовою дійсністю, різноманітність текстових структур творів та форм виконання, — усе це дало змогу фольклористам класифікувати великий матеріал у жанрову систему. Ця система своєрідна. Вона розбудована, розгалужена, порівняно повна. Сюди входять жанри, відомі у фольклорі інших народів, а також деякі унікальні, національні, властиві тільки українській усній народній творчості. Та й “міжнародні” жанри (балада, казка тощо) на українському ґрунті вирізняються національним колоритом.

Їхні особливості проявляються в комплексі мотивів та образів, у загальному пафосі, в так званому “світогляді” жанру та в наративно-композиційній структурі твору, в образності стилю. Зокрема, шотландські балади тяжіють до казки, легенди, часто забавні й нерідко мають щасливе закінчення. Вони розлогі, плавні, з рефренами. Українська балада майже поспіль трагічна (“сестра трагедії”), максимально сконцентрована й побудована на безвихідних колізіях екзистенційного характеру.

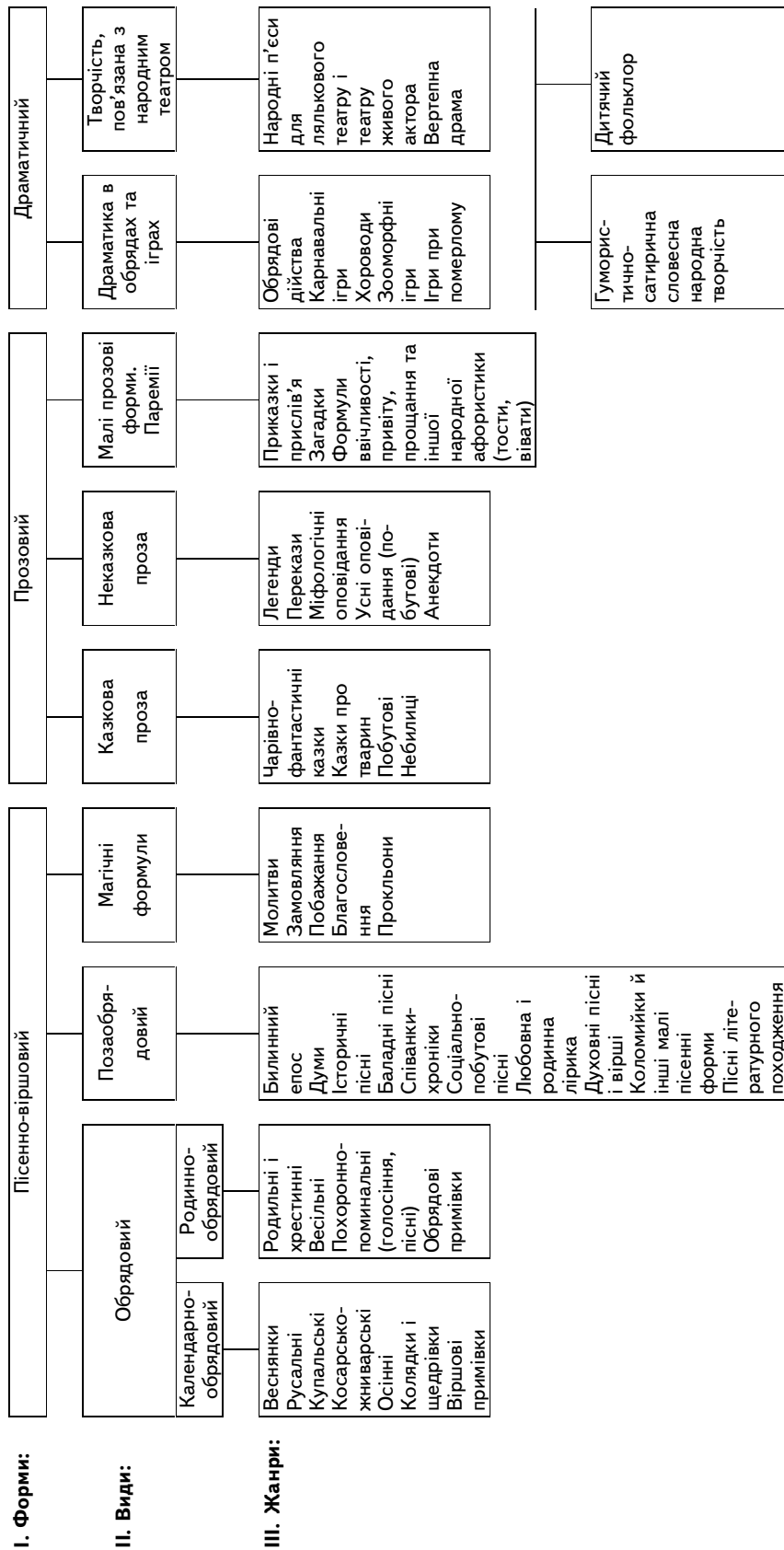
Загальне уявлення про генологічне (жанрове) дерево українського фольклору, багате своїми розгалуженнями, різноманітністю жанровизначальних термінів обрядової й позаобрядової усної народної творчості українців дає схема, запропонована Романом Кирчівим (див. далі). Деякі з жанрів мають свої різновиди чи синоніми назв, які в ній не наводяться. Наприклад, веснянки — жанр універсальний, який охоплює *постові пісні* (побожні чи просто “протяжні”, але не “до скоку”), відтак великодні ігрові *гаївки* (синоніми: *гагілки, ягілки, яголойки, маївки* тощо), *риндзівки*; *юр'євські пісні*; *рогольки*, або *роголейки*; пісні “*трійці*”, *кустові* і т.д.

Унікальними у світовому фольклорі є українські *думи* — жанр, оригінальний і за способом виконання, і за своєю структурою, ритмікою, поетичним стилем та морально-патріотичним пафосом, а також за своїм “героїчним естетизмом” (М. Драгоманов). Це — предмет побожного захоплення поетів. Пантелеймон Куліш писав, що Шевченко читав кобзарські думи, стоячи на колінах. Він цинив їх набагато вище гомерівського епосу. Леся Українка теж глибоко розуміла унікальність дум як національного скарбу — тих “предивних, єдиних на цілий світ пам'ятників творчості нашого народу”. Вона була переконана, що “видання кобзарських мелодій дасть нову і, може, найбільшу підвалину національної гордості, бо се таке з'явище, з яким наші сусіди нічого поставити не можуть”¹¹.

¹⁰ Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора. — К., 1994. — С. 10.

¹¹ Українка Леся. Збір. тв.: У 12 т. — К., 1978. — Т. 11. — С. 258.

СХЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

У думах оспівуються важливі історичні події. М. Драгоманов зазначав, що жоден народ не має такої великої кількості історичних пісень, як українці, адже вони брали масову участь в обороні своєї Батьківщини. Власне-історичні, так звані козацькі пісні побудовані на сюжетах, що їх витворювала історія України, а не на запозичених мотивах. Своєрідними є також чумацькі, рекрутські, антипанщизняні пісні українців.

Та найбільше вражає українська лірична пісня. Г. Нудьга, автор двотомного дослідження “Українська пісня в світі”, яке можна назвати “думою про красу, силу і славу української пісні” (Р. Кирчів), писав: “Світ визнав великі заслуги українського народу як творця надзвичайно оригінальних, самобутніх і одночасно загальнолюдських пісенно-музичних скарбів, що прикрасили світову культуру здобутками людського духу”¹².

Багата, напрочуд поетична, традиційно священна українська календарна та родинна обрядовість, витоки якої — в праісторії народу, витворила свій урочистий, емоційно насажений пісенний супровід то величального, то величально-ігрового чи гумористичного характеру, оформлений у деякі виразно національні жанри. У зимовому циклі календарно-обрядових пісень таким жанром є передусім *щедрівка*. Цей суто український термін не поширений на території інших народів і не увійшов до їхньої пісенності, крім, частково, білорусів, пісні яких, на думку М. Драгоманова, на 60–70 % українські. Прикметно, що щедрівки побутують тільки на півдні Білорусі, де більшість населення — українці. Ось що сказано про це у вузівському підручнику “Беларуская вусна-паэтычная творчасць”: “Колядки співалися на всій етнічно білоруській території, хоч ареалом найактивнішого їхнього побутування був південь. Щедрівки (шчадроўкі), принаймні, у записях ХІХ ст., на півночі, а також північному заході та сході не зафіксовані. Не виявляють їх у цьому регіоні й сучасні записи фольклору”¹³.

Щедрівки — це величальні пісні, первісно гімни міфологічним богам і героям, можливо, і князям; вони зазнали своєрідної демократизації (явище так званого *евгемеризму*) і були пристосовані до оспівування ідеального господаря, його сім’ї й господарства. Частково це етіологічні міфи про походження землі, які мають філософічний характер.

“На мою думку, — писав дослідник цього жанру К. Сосенко, — суть колядки і щедрівки дуже давніми суто українськими словесними творами, а не літературно занесеними з інших літературних сфер на Україну. Вони містять в собі такі поважні проблеми старої релігії, з виразними признаками української оригінальності; вони зберігають історичні суспільні й господарські проблеми, — і видно в них так наглядно історичну культурну еволюцію ідей, які вони висловлюють, що вплив чужої ідеології на колядки й щедрівки являється дуже мінімальний”¹⁴.

Слід застерегти, що автор цієї цитати якоюсь мірою змішує колядку зі щедрівкою. Перша — релігійно-християнського характеру з мотивом Різдва Христового і має, за всієї його українізації та апокрифічності, чимало спільного з колядками інших народів¹⁵, друга — наскрізь світська й автохтонна.

Ігрові хороводні пісні весняного циклу — гаївки — законсервували первісний синкретизм слова, мелодії й руху, це раритет у слов’янському фольклорі і за станом збереженості, і за оригінальністю мотивів, образів та драматичної структури, стилю, ритміки.

¹² Нудьга Г. Українська дума і пісня в світі. — Л., 1997. — Кн. 1. — С. 32.

¹³ *Беларуская вусна-паэтычная творчасць*: Падруч. для філал. / К.П.Кабашнікаў, А.С.Фядосік, А.С.Ліс і інш. 2-е вид., перепрац. — Минск, 1988. — С. 120.

¹⁴ Сосенко К. Культурно-історична постать українських свят Різдва і Щедрого вечора. — С. 2.

¹⁵ Свенціцький І. Різдво Христове в поході віків (Історія літературної теми й форм). — Л., 1938.

З-поміж поезії родинного життя українців вирізняється обрядово-пісенний комплекс *весілля*. Це, на думку М.Грушевського, “незвичайно багата і складна драматична дія, чи “літургія”, як її називав пок[ійний] Вовк, що становить *unicum* в світовім фольклорі”¹⁶. У цьому “магазині старожитностей”, у цій “фонограмі одшедших поколінь” (М.Грушевський) є релікти матріархату, родового ладу й інших епох. Це високохудожній симфонічний гімн шлюбові, моральній красі родинного життя. Українське весілля називають найтривалішою у світі оперою, яку співають хорами кілька днів (є записи українського весільного репертуару, що виконується протягом чотирьох днів, але в Біблії мовиться і про десятиденне весілля, тільки невідомо, яких пісень на ньому співали). Весільні пісні українців поліфонічні за настроями, зворушливі своєю задушевністю, багаті витонченими психологічними нюансами та оригінальною образністю.

Національного “духу печать” мають наша міфологія, прикметна тим, що цурається потворності й жорстокості, та паремії — виразники народної філософії. Коломийки з їхньою сконцентрованою, “математичною” структурою — це іскринки українського гумору.

Суто епічних жанрів у пісенному фольклорі українців немає — вони ліризуються, стають ліро-епічними, як-от думи. Епічний елемент зведений до мінімуму у баладах, де поступається лірико-драматичному.

Деякі загальні характеристики

Спеціальної праці, присвяченої дослідженню національної характерності українського фольклору, немає, але, порушуючи проблему його самобутності, учені, передусім представники культурно-історичної школи, зробили цікаві й влучні спостереження в цьому напрямі¹⁷. Їхні характеристики переважно загальні: вирізняється якась одна чи кілька властивостей пісень, казок, міфологічних легенд, зумовлених історично сформованим національним характером народу. Є спеціальні праці про його ментальність¹⁸.

“Особливості українців (“малороссиян”)", “властивості корінного населення” України, на думку М.Максимовича, зумовлені “скоропостижним поєднанням” трьох первісних способів їхнього життя — наїзницького, пастушого та землеробського.

Прикметно, що Максимович розглядає український степ не лише як природно-географічне середовище, а й як степ історичний — арену безнастанної боротьби за нього. Заангажованість українців у бурхливі події на своїй землі, поєдинки з ворогом, а потім спогади про них витворили “замечательные думы — героические песнопения о былинах”¹⁹. Пісні любовні пройняті палкою пристрастю. Взагалі українські пісні вирізняються драматизмом, багатством дії, вони, “будучи выражением борьбы духа с судьбою, отличаются порывами страсти, сжатою твердостью и силою чувства”²⁰. Натомість у російських Максимович вбачає вираз духу покори своїй долі, розпачу, їм властива “глубокая унылость”. О.Бодянский драматизм як визначальну рису наших пісень пояснював драматизмом української історії.

Думку Максимовича розгорнув М.Костомаров у праці “Дві руські народності”, яка стала основоположною для подальших студій щодо ментальності українців.

¹⁶ Грушевський М. Історія української літератури: У 6 т., 9 кн. — К., 1993. — Т. 1. — С. 277.

¹⁷ Гафасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. — Л., 1999.

¹⁸ Гафасим Я. Об'єкт дослідження — українська ментальність.

¹⁹ Українські пісні, видані М.Максимовичем / Фотокопія з видання 1827 р. — К., 1962. — С. 10–11.

²⁰ Там само. — С. 18.

Відгомін “воєнної енергії” народу в наших обрядових піснях завважили В.Антонович і М.Драгоманов. Драгоманов, послугуючись статистичними даними, доводив, що українці за участю в бунтах кількісно переважали росіян і білорусів. Широку гаму настроїв, якими пройняті пісні українського народу, передав Іван Франко у терцинах “прологу” до поеми “Мойсей”:

Задарма в слові твому іскряться
І сила й м'якість, дотеп і потуга
І все, чим може вгору дух підняється?
Задарма в пісні твоїй ллється туга,
І сміх дзвінкий, і жалощі кохання,
Надій і віти світляная смуга?²¹

Сучасні етнопсихологи та філософи майже одностайні у визначенні таких основних рис української вдачі, як підвищена емоційність (“кордоцентризм” за “філософією серця” П.Юркевича), любов до рідної землі, індивідуалізм. Однак трактують ці категорії по-різному. На думку Д.Чижевського, емоційне начало, як стимулятор художньої творчості, позитивно забарвило народну словесність українців. Емоційність, чутливість, ліризм найяскравіше виявляються “в естетизмі українського народного життя і обрядовості”. “Одним із боків емоціоналізму є своєрідний український гумор, що є одним з найбільш глибоких виявів “артистизму української вдачі”²².

Натомість твердження О.Кульчицького, що “першість почуттєвості” в українській психіці “є прикметністю протиставною розуму”²³, необгрунтовані. Адже виходить, що всі південні народи з їхньою загальновідомою підвищеною емоційністю (так звана “кавказька національність”, італійці, греки і т.д.) слід би зарахувати до розумово неповноцінних. А хто ж тоді був творцем таких південних цивілізацій, як індійська, шумерська, єгипетська, античні грецька та римська?! Абсолютизується один із способів життя українців — хліборобський на урожайному чорноземі, що вів нібито до інфантильності, і українці проспали у воді, тримаючи у вустах дудку з очерету, тисячоліття. А хто ж тоді врятував Європу від монгольської навали? На цьому історичному подвигу українського народу наголошував ще І.Франко.

Етностетика мови

Є така фольклорна оповідка-притча. Дитина загубила в юрбі маму. Ходить, шукає, плаче. Люди кинулися на допомогу. “А яка ж твоя мама?” — питають. — “Моя мама найгарніша з усіх!” Нарешті розшукали загублену матір. Виявилося, що це була вельми невродлива жінка.

“Сіль” цієї притчі можна віднести й до мови: “Котра мова найкраща?” — “Рідна!”

Немає мов “великих” і “малих”, “престижних” і “непрестижних”. Усі мови неповторні. Кожна мова — унікальний скарб, дар Божий. Вся мовна система пристосована для висловлення думок і почуттів та естетичних смаків певного етносу — її носія. О.Потебня вважав, що поезія така ж давня, як і мова. При творенні мови відбувся “конкурс образів” (М.Грушевський).

Існують і певні відмінності у звуковій організації мов та в їхньому пристосуванні до вираження неповторних мелодій душі. Амвросій Метлинський неповторність слов'янських мов намагався визначити порівнянням їх із звучанням різних музичних

²¹ Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — К., 1976. — Т. 5. — С. 212.

²² Українська душа / Ред. М.Шлемкевича. — Нью-Йорк: Ключі. Кн. 5. — С. 5.

²³ Там само. — С. 21.

інструментів. Якщо польська мова, з її щебетанням і бренчанням, за своїм “бжмєнем” нагадує звуки арфи, гітари, гуслів, “а великоруська різкістю своїх тонів” подібна то до скрипки, то до кларнета, то мова українців своєю м’якістю й ніжністю “подібна до звуків віолончелі або флейти”²⁴.

Німець Фрідріх Боденштедт припускав, що українська мова “наймилозвучніша з усіх слов’янських діалектів та має велику музикальну силу”²⁵.

Мелодійність української мови зумовлена повноголоссям слів, відносною чистотою голосних у різних позиціях (наголошеній і ненаголошеній), тенденцією до уникання нагромадження приголосних, наявністю суфіксів здрібнілості зі своїми голосними, які “подовжують” слово, доповнюючи кореневі голосні. Народна пісня може стилізувати свою сонорність на певний голосний. Ось приклади такої стилізації на О:

- 1) За горою просо, просо, просо полото,
Русо-косо — золото.
- 2) Ходило, блудило рудоє турятонько по бороньку.
Носило, красило золотії ріжки на головці.
- 3) Ой той високий, великокий — то не мій...
- 4) [Місяць] дрібною росюю покропив.

Співвідношення О до інших голосних у цих прикладах таке:

- 1) 17 : 3
- 2) 16 : 16
- 3) 6 : 7
- 4) 5 : 4.

Кожен звук, на думку Д.Ревуцького, має свій “мальовничий характер”. Його, цей характер звуку, намагався визначити К.Бальмонт у лекції “Поетія какъ волшебство”. Ось яку похвалу проспівав російський поет голосному О (переклад Д.Ревуцького): “О — це горло. О — це рот. О — звук захоплення. Урочистий розліг, просторінь єсть О: поле, море, обшир [...] Все величне, хоч і темне, визначається через О: стогін, горе, гроби, похорон, сон, море... Гострозоре око ворога вовка і око сліпе бездомної півночі. І звої суворі волі. Бездонне О”²⁶. І це сказано про російське О, де його чиста вимова обмежена наголошеною позицією (у ненаголошеній О звучить як А). Українська мова не регламентує відносної чистоти вимови О у всіх позиціях (“золотоголовий”).

Ефективними бувають у народних піснях влучні звуконаслідування. В них виразно вчуваються, наприклад, звуки скрипки та цимбалів, якими мила будить свого коханого, в лаконічних рядках коломийки, що є оригінальним музичним мажорним образом:

А скрипочки ті-рі-ті-рі, цимбалочки дзень, дзень,
Вставай милий, йди додому, бо вже білий день, день.

Для нюансування виразу почуттів та диференціації оцінок має українська мова чи не найбільшу кількість суфіксів здрібнілості-пестливості порівняно з іншими слов’янськими мовами (у германських та романських можливості такого типу ще обмеженіші): -к-, -ук-, -ок-, -чик-, -очк-, -ечк-, -ц-, -ець-, -ичок-, -очок-, -оньк-, -еньк-, -ат-, -атк-, -иночк-, -ионьк-, -ен-, -енят-, -енятк-, -инк-, -ичк-, -ушк-, -ун-, -ус-, -есеньк-, -ісіньк-, -усіньк-, -усь- та ін.

²⁴ *Метлинський А.* Замітки про українсько-руську мову // Твори Амвросія Метлинського і Миколи Костомарова. Вид. 2. — Л., 1914. — С. 69.

²⁵ *Щурат В.* Боденштедтова “Поетична Україна” (спомин в 75-ті роковини появи книжки) // Вибрані праці з історії літератури. — К., 1963. — С.124.

²⁶ *Ревуцький Д.* Живе слово: Теорія виразного читання для шкіл. — Л., 2001. — С. 83.

Тільки в українській мові є здрібнілі форми дієслів: їстоньки, їсточки, спатки, спатуні, спатоньки, ходусі, ходитоньки, сістоньки, любитоньки, женитоньки, тужитоньки²⁷.

Маючи одну або дві голосні, суфікси здрібності сприяють повноголосцю слова і водночас його співності, протяжності: *кінь* — *конишенько*, *хорт* — *хортиченько*, *тур* — *турятонько*, *гай* — *гаєченько*, *бір* — *боронько*.

Своєрідною вигадливістю, гнучкістю форми здрібності у фольклорі досягається певного ефекту несподіванки, бо ж не всі вони вживаються у розмовній буденній мові: *хлібонько*, *вінонько*, *дзвоньки*, *печенька-перегаренька*, *корованенько*, *соніченько*, *огненько*, *звисочка*, *хвостиченько*, *Степасенько*, *Литвонька* тощо.

“Найкращеє святеє слово “мама” (Т.Шевченко) та його синонім із іншим коренем — “мати” — у фольклорі інтимізоване багатьма формами пестливості: *мама*, *мамка*, *мамочка*, *мамонька*, *мамуся*, *мабусенька*, *мабусечка*, *мамуня*, *мамця*, *мамухна*, *мамцейка*; *мати*, *матка*, *матенька*, *матінка*, *матюнка*, *матінька*, *матуся*, *матусенька*, *матуля*, *матулька*, *матухна*.

Щедра наснаженість народнописаних текстів пестливою лексикою створює поетичний стиль, поза яким деякі “здрібнілі” слова не вживаються. Зокрема, слово “доганонька” карикатурно звучало б у резолюції партійних зборів: “винести сувору *доганоньку* із занесенням в особову справу”. У струмі задушевного ліризму, інтиму, добродушності, у контексті слів з суфіксами пестливості намагнічуються слова з негативним зарядом: *нелюбонько*, *неславонька*, *клеветниченьки* і навіть *воріженьки*, а в значенні неприятелів *татароньки*, *угроньки*. Щоправда, така “пестливість” може мати відтінок іронії.

Експресивність української мови, досягнута завдяки суфіксам здрібності, часто становить непереборну трудність при відтворенні її іншою мовою. Зокрема, в англійському перекладі “Думи про втечу трьох братів з Азова” інтимізоване благання наймолодшого брата:

Братики мої ріднесенькії,
Як голубоньки сивенькії...
передано
My own brothers,
My gray doves²⁸

Втрачено чарівну ауру інтимності, ніжності, притаманних оригіналу, його звучність. Цікавий і такий приклад. У творах Марка Вовчка є звертання хлопця до дівчини “дівчино-чарівниченько”. Формально й буквально по-російськи його можна передати як “девушка-колдуньца”, але тоді пестливий український епітет перетворився б на лайливо-образливий. У тексті автоперекладу Марко Вовчок залишила це звертання як українізм, злегка зросійщений — “дівчино-чаривниченько”, а І.Тургенєв переклав його як “девушка-душка”, що відповідає духові російської мови, але не духові оригіналу, культурі етикету звертання українського хлопця до дівчини, естетизації його міфологічних уявлень.

“Мова за тебе мислить і поетизує”, — під цим афоризмом Ф.Шіллера слід розуміти й те, що поетизує вона в дусі етноестетики²⁹.

(Продовження — в наступному номері)

²⁷ Докладніше див.: Чабаненко В. Основи мовної експресії. — К., 1984.

²⁸ *Ukrainian dmy*. — Toronto, 1979. — S. 78–79. Дослівно: Мої рідні брати, Мої сірі голуби.

²⁹ Докладніше про експресивність мови фольклору (вона, до речі, стає в деяких жанрах наддіалектною) див.: Ярмоленко С. Фольклор і літературна мова. — К., 1987.